

Rituelen
Vergelijkende godsdienst wetenschappen

Death of an ancient mariner

Het overlijden van de Paus.



Naam	: Jaqueline Schippers & Eline Huijben
Vak	: Vergelijkende godsdienstwetenschappen
Docent	: Dr A.F. de Jong
Datum	: Februari 2005

INLEIDING

De laatste tien jaar staat de gezondheid van de paus ter discussie. Menigeen vraagt zich af of de paus zijn functie kan neerleggen en als dit mogelijk is waarom hij niet voor deze optie kiest. De

normale procedure schrijft voor dat de paus aan de macht blijft totdat hij overlijdt of aftreedt. Voor aftreden wordt echter zelden of nooit gekozen om diverse redenen. Een reden daarvoor is dat de paus gezien wordt als vader van alle gelovigen. En als vader van een gezin treedt je ook niet af. Een andere is dat het hoofd van de Rooms Katholieke kerk (hierna RK kerk) weliswaar gekozen wordt door het college van kardinalen, maar dat zijn functie van 'Christus plaatsbekleder op aarde' ook van goddelijke oorsprong wordt gezien. Andere overwegingen kunnen van politieke of diplomatieke aard zijn, bijvoorbeeld in relatie tot het gezag van zijn opvolger. Bij het overlijden van de paus start een proces waarbij rituelen naadloos in elkaar overgaan of overlappen. Het proces is globaal in twee delen te splitsen. Het overlijden van de paus tot het conclaaf (verkiezing) is het eerste gedeelte. Het conclaaf en het installeren van de nieuwe paus is het tweede gedeelte. In het eerste gedeelte worden al vele voorbereidingen getroffen voor het conclaaf. Vanwege de omvang en gecompliceerdheid van het totale proces, hebben wij ervoor gekozen om ons te beperken tot het eerste gedeelte.

WAT IS DE PAUS?

Er zijn maar weinig grotere godsdiensten waarbij de hoogste vertegenwoordiging bij één persoon ligt. De reden daarvoor is dat de paus, de hoogste functie in de RK kerk, gezien wordt als de opvolger van de apostel Petrus (*Successor Petri*). Zoals Christus het gezag over de geloofsgemeenschap aan de apostel Petrus toevertrouwde (bijbelteksten Johannes 21:16-17 en Matteüs 16, 13-20), zo heeft de paus ook die taak. Het petrinisch gezag ligt nu bij de bisschop van Rome, wat daaruitvolgend ook een functie van de paus is (*Ecclesiae Romanae Episcopus*). Rome is als centrum geworden vanuit het oogpunt dat ten eerste de graven van de apostelen Paulus en Petrus zich in Rome bevinden, ten tweede omdat het christendom zich vooral vanuit Rome over de wereld verspreidde. De verwantschap tussen Rome en paus ontstond in de 2e eeuw na Chr., door behoefte aan centralistisch gezag. Als opvolger van Petrus heeft de paus gezag over het bisschoppencollege (*Caput Collegii Episcoporum*) en de gehele RK kerk (*Pastor universae Ecclesiae*), zoals Petrus aan het hoofd stond van de apostelen en de christen-gemeenschap, en in het algemeen als vicarus, als aards waarnemer van Christus (*Vicarius Christi*). In het kort betekent dit dat de paus de eindverantwoordelijkheid heeft voor de zielzorg van alle gelovigen, dat hij kerkelijk juridisch alleenrecht heeft en staatshoofd is. De naam 'paus' komt van het Griekse *papas*, dat vader betekent. Voorheen gebruikt als naam voor meerdere geestelijk leiders, werd het alleengebruik voor de bisschop van Rome in 1073 door Gregorius VII vastgesteld.

KLEDING EN ATTRIBUTEN.

Voor een toonaangevende functie is het belangrijk dat iedere gelovige onmiddellijk kan herkennen om wie het gaat. Kleding is daarin een belangrijk onderdeel. De paus draagt altijd wit. Al in de oudheid wilden de priesters van Israël, Griekenland en Rome het zuivere en reine karakter van hun ambt met witte beroepskleding onderstrepen. Over de soutane, het lange kleed van de paus, gaat een toog met een afneembare witte schouderstola. De toog heeft geen biezen, in tegenstelling tot die van de kardinalen en bisschoppen. De omslagen van de toog zijn met witte zijde afgezet. Bij belangrijke, officiële gebeurtenissen draagt de paus een bestikte stola om zijn schouders. Op het uiteinde van dit eigenlijk liturgisch kledingstuk is het pauselijk wapen, waarin de pauselijke tiara en de sleutels van het koninkrijk afgebeeld zijn, geborduurd. Als hoofdbedekking wordt doorgaans een witte pileolus, ook wel kalotje of solideo genoemd, gedragen. De drievoudige pauskroon, de tiara, werd tot Paulus VI deze traditie afschafte bij feestelijke gelegenheden gedragen. Bij de mis en bij officiële gelegenheden wordt de mijter gedragen. Tijdens het gebed dient hij echter afgezet te worden, gebaseerd op een bijbeltekst I Cor. XI, 4, dat een man met onbedekt hoofd in gebed dient te zijn. De vorm lijkt nu wat op die van de hoofdornamenten van de hogepriesters in het bijbelse oude testament, maar ze hebben, in tegenstelling tot wat soms verondersteld wordt, geen verwantschap. Oorspronkelijk was de mijter een veel eenvoudiger hoofddeksel, de *camelaucum*, die vanaf de achtste eeuw werd gedragen. Hij is in de loop der eeuwen steeds een stukje groter gegroeid en wat van vorm veranderd. Het dragen van een mijter is voorbehouden aan de paus, de kardinalen, bisschoppen en abten (de hoofden van kloosters), behoudens door de paus bijzonder verleend recht.

De liturgische kleding heeft een belangrijke functie binnen de RK kerk. De liturgische kleding is een teken van de liturgie zelf. De liturgische kleding maakt duidelijk dat er liturgie gevierd wordt en aan de kleur kun je opmaken wat voor viering er gehouden wordt.

Wit/goud	Kleur hoogtijdagen: pasen, kerstmis, feestdagen van Maria en van de engelen.
Rood	Kleur van de liefde, pinksteren en de heilige geest, viering van het lijden des heren, op feesten van de apostelen en evangelisten en bij feesten van martelaren.
Groen	Kleur van de hoop, wordt gebruikt in de gewone liturgische tijd door het jaar
Paars	Kleur van de boete, advent en de veertigdagentijd
Zwart of grijs	Kleuren van rouw.

De kleding en kleuren geven ook een onderscheid aan welke functie je binnen de RK gemeenschap bekleedt. Wit is voor de paus, rood voor de kardinaal en paars voor de bisschop. Het rood van de kardinalen staat voor hun bereidheid om hun bloed te vergieten voor de kerk

Elke nieuwe paus wordt de vissersring²⁾ aan de vinger geschoven en hij ontvangt het pauselijk zegel, beiden om diverse documenten officieel te kunnen bekrachtigen. De vissersring is van goud en draagt een afbeelding van Petrus als visser, met de naam van de paus er om heen, als symbool van zijn functie.

WAAR VERBLIJFT DE PAUS

Het hoofd van de katholieke kerk resideert in Vaticaanstad, 's werelds kleinste soevereine staat, met eigen wetten, eigen politie, paspoorten, postzegels etc. Het Vaticaans Concordaat met Italië vond plaats in 1928, waarbij de politieke autonomie van de paus over Vaticaanstad, en dus scheiding tussen kerk en Italiaanse staat, werd vastgelegd. Met de uitdrukking 'het Vaticaan' wordt bedoeld het bestuurlijk lichaam van de RK kerk in Rome. *Vaticanus* was de naam van een kleine heuvel aan de overzijde van de Tiber. In de eerste eeuw na Chr. lag hier een paleis en circus van keizer Nero. In dat circus was het dat de apostel Petrus werd gemarteld en ondersteboven werd gekruisigd. Nadien werd op deze plaats, waar later de overblijfselen van het lichaam van de apostel begraven zijn, een basiliek gebouwd, die in de 16e eeuw is afgebroken, waarna de huidige basiliek werd opgericht. Het Sint Pietersplein ervoor werd verfraaid, met steeds meer uitbreiding eromheen. De Vaticaanheuvel is dus vanwege de basiliek boven het graf van Petrus een plek met een specifieke, symbolische betekenis voor de 1 miljard en 60 miljoen aanhangers van het katholieke geloof.

DE PAUSMAKERS

Dat de paus niet alles alleen kan doen, is duidelijk. Voor de uitvoering van de taak zijn 400.000 in dienst zijnde geestelijken bezig, waarvan 4500 bisschoppen. Bovendien, als een paus overlijdt moet iemand een nieuwe paus kiezen. Dit gebeurt door de kardinalen die de leeftijd van 80 jaar nog niet hebben bereikt. Het exclusieve recht voor de kardinalen om een paus te kiezen stamt uit 1059, zoals werd vastgesteld door paus Nicolaas II. De term kardinaal komt van het woord *cardo*, hetgeen letterlijk 'scharnier' betekent. In de pastorale organisatie van de kerk in de stad Rome vervulden vier diakens de scharnierfunctie in het pastoraat en later ook het bestuur van de Kerk. Deze ondersteunende, bestuurlijke functie werd verder uitgebreid tot het huidige kardinaat. Nog steeds gekoppeld aan een van de Romeinse hoofdkerken. Iedere kardinaal heeft tot op de dag van vandaag een zogenaamde titelkerk in Rome. Er is voor het kardinaat geen theologische basis. Men wordt daarom ook niet tot kardinaal gewijd, zoals bij bisschoppen en priesters. Ze worden door de paus naar eigen goeddunken uitgekozen. Er zijn criteria, zoals bijvoorbeeld het leiden van een groot bisdom (de grootste is nu Mexico Stad met 7,4 miljoen gelovigen), of van een belangrijke congregatie (te vergelijken met een ministerie) in het

Vaticaan. De namen van sommigen worden om politieke redenen geheim gehouden door de kerk in verband met de politieke situatie van het land waar de betreffende kardinaal werkzaam is (zgn. benoeming 'in pectore'). De eed van trouw die nieuwe kardinalen in het consistorium moeten zweren eindigt met de woorden: '... usque ad effusionem sanguinis'. Dat is een oproep aan de nieuwe purperdragers om het geloof en de paus 'tot bloedvergietens toe' te verdedigen. Het maximum aantal kiesgerechtigde kardinalen mag 120 bedragen, maar dat aantal werd door paus Johannes Paulus II meerdere malen overschreden. Nog nooit was het kardinaalscollege zo kosmopolitisch als nu. Na de benoemingen in 2001 waren er 183 vertegenwoordigers uit 67 naties. Daarvan hebben inmiddels velen al weer de niet-kiesgerechtigde leeftijd bereikt, zodat het aantal nu weer dichtbij de 120 ligt.

VOORSCHRIFTEN ROND OVERLIJDEN EN VERKIEZING

De voorschriften die gelden zodra een paus sterft zijn beschreven in een apolistische constitutie. Iedere paus heeft het recht om de constitutie te veranderen.. De huidige paus heeft de laatste geschreven op 22 februari 1996. Dit is de *Universi Dominici Gregis* (hierna te noemen *Universi*). Dit document heeft 'kracht van wet', vanaf het moment van promulgatie (in werking treden) vervallen alle voorgaande bepalingen (nawoord *Universi*).

Het originele document is opgesteld in het Latijn. Het eerste deel beschrijft grotendeels het bestuur van het Vaticaan en de kerk als de pauselijke stoel vacant is. Evenals de voorschriften rond het pauselijk overlijden. Het tweede gedeelte van de *Universi* gaat over de richtlijnen voor het conclaaf. De *Universi* loopt behoudens de aanpassingen, synchroon met de voorgaande voorschriften, de *Romano Pontifici Eligendo*, gepromulgeerd door paus Paulus VI op 10 oktober 1975. Deze twee constituties zijn beide in het Engels en andere talen vertaald, de overige hebben wij niet kunnen vinden. De eerste apolistische constitutie betreffende de richtlijnen gedurende het interregnum is geschreven door Nicolaas II in 1059.

OVERLIJDEN

Bij het overlijden van de paus informeert de prefect van de pauselijke huishouding direct de camerlengo, de schatbewaarder van de kerk (nu Kardinaal Martines Somalo). Deze moet traditiegetrouw namens de kerk het overlijden van de paus vaststellen. De camerlengo en de secretaris van de apostolische kamer³⁾ hebben een actieve rol, de overige verplichte aanwezigen hebben als enige rol die van getuige. De overige aanwezigen zijn, naast uiteraard de pauselijke arts die wel een actieve rol vervult maar niet kerkelijk, de ceremoniarus voor de pauselijke liturgische vieringen (nu aartsbisschop Marini), drie prelaten van de apostolische kamer (nu mgr. Karel Kasteel, mgr. Antonio Maculli, mgr. Vincenzo Ferrara) en de secretaris (nu dhr. Enrico

Serafini) Naast de verplicht aanwezige personen mogen anderen ook bij het sterfbed aanwezig zijn, zoals bijv. familieleden⁴⁾.

Van het ritueel dat door de camerlengo ter vaststelling van de dood wordt uitgevoerd, zijn verschillende versies. De twee meest voorkomende versies zijn de volgende.

Een versie is die van C. Kramer von Reisswitz, jarenlang correspondent bij het Vaticaan:

"Nog bij de dood van paus Johannes Paulus I (doopnaam Albino Luciani), vond een ceremonieel ter bevestiging van zijn dood plaats, dat Johannes Paulus II als verouderd heeft afgeschaft.

'Albino, domesne?'- 'Albino, slaap je?', zo luidt de al eeuwenoude vraag om de dood van een paus vast te stellen. Ook het ivoren hamertje waarmee de kamerheer van de kerk drie keer op het voorhoofd van de gestorvene klopt en hem daarbij met zijn doopnaam aanspreekt, wordt niet langer gebruikt".

De andere versie is gedestilleerd uit 'Pontifex', van G. Thomas & M. M. Witts, welke de rituelen bij Paulus VI en Johannes Paulus I beschrijven. Hierbij wordt een zilveren hamertje gebruikt waarmee de paus op het voorhoofd wordt geklopt, en spreekt de camerlengo de paus aan met zijn doopnaam waarna hij de woorden uit: 'Zijt gij dood'?. Als hij na een minuut geen reactie hierop krijgt, herhaalt hij het bovenstaande nog eens, in totaal drie maal. Daarna bevestigt hij de dood van de paus met de woorden: 'Paus -pauselijke naam- is waarlijk dood'.

Wat ons bevreemd is dat in de Romano Pontifici Eligendo van Paulus VI dit ritueel niet is vermeld, maar dat dit blijkbaar niet uitsloot dat, waarschijnlijk omwille van traditie, dit ritueel

toch door Villot, de camerlengo, bij het overlijden in 1978 van beide bovengenoemde pausen werd uitgevoerd. In de Universi staat eveneens niets over dit gebruik vermeld, maar is het blijkbaar aan de camerlengo om te besluiten of hij een oude traditie handhaaft of niet⁴⁾. De

overige geraadpleegde bronnen geven behoorlijk verschillende informatie op dit punt. We hebben geen zekerheid gekregen over de oorsprong van dat hamertje, of het steeds hetzelfde rituele voorwerp betreft en welk dat dan is. Overigens is het aannemelijk met de huidige medische kennis dat er wel betere manieren bestaan om te constateren dat een paus dood is, dan met een hamertje op zijn hoofd te tikken. Op welke manier dan ook, daarna stelt de secretaris van de apostolische kamer onder toezicht van de drie prelaten de officiële overlijdensakte op.

Doorgaans zal dit ritueel zich afspelen in de privé-vertrekken van de paus. Indien de paus overlijdt tijdens een van zijn reizen, is de apostolische kamer²⁾ verantwoordelijk voor het zo snel mogelijk doen vervoeren van het stoffelijk overschot naar Rome, naar de St. Pieters basiliek. De rouw- en begrafenisrituelen mogen alleen in Rome plaatsvinden.

BESLOTENHEID

Alle beschreven handelingen vinden in beslotenheid plaats. De aanwezigen hebben zwijgplicht opgelegd gekregen⁵⁾. Zo mogen de laatste woorden van de paus nooit naar buiten worden gebracht, er mogen geen geluidsopnames gemaakt worden en gefotografeerd worden. De Camerlengo is de enige die mag besluiten om een foto te laten maken van het stoffelijk overschot van de paus . Deze foto wordt gemaakt voor documentaire redenen en mag pas genomen worden nadat de paus gehuldigd is in zijn pauselijk ornaat (universi 30). Deze richtlijn is opgenomen door Paulus VI, vanwege het schandaal veroorzaakt door de *achiatro*, de lijfarts van Pius XII, in 1958. Deze verkocht aan een schandaalblad een serie foto's waarin de doodstrijd van de paus op gruwelijke wijze te zien was, waarna de hele wereld kennis kon nemen van de aanstootgevende artikelen.

AUTOPSIE

Meestal sterft een paus door ouderdom maar als er twijfel is over de doodsoorzaak mag er autopsie plaatsvinden. Er zijn geen religieuze redenen waarom een autopsie niet mag worden uitgevoerd, er moet echter sprake zijn van verdenking dat de paus door een misdrijf om het leven is gekomen. De meerderheid van kardinalen moet dan beslissen voor autopsie. In het geval van Johannes Paulus I, die overleed na een zeer korte ambtsperiode van 33 dagen bleven de geruchten over eventuele vergiftiging lang door Rome en omstreken rondzoemen. Nu zijn sommige kardinalen van mening dat het verstandiger zou zijn geweest om hiervoor te kiezen, zodat er voorkomen was dat speculaties over het overlijden de wereld in kwamen⁵⁾.

BALSEMEN

Het aankleden van de paus in zijn pauselijk ornaat gebeurt nadat het lichaam gebalsemd is. Het balsemen is noodzakelijk omdat de paus minstens drie dagen opgebaard ligt zodat alle mensen die daar behoefte aan hebben afscheid van de paus kunnen nemen. Het balsemen van de paus mag pas 24 uur na het overlijden gebeuren. Dit is bepaald door de Italiaanse wet en ondanks dat het Vaticaan een eigen staat is heeft het Vaticaan zich toch aan dit voorschrift te houden. De 24 uur is bij wet opgenomen zodat met zekerheid vaststaat dat de betrokkene “medisch en wettelijk’ dood is.

BESCHERMING VAN JURIDISCHE AUTORITEIT

De ‘*vissersring*’ van de paus evenals het loden zegel, worden door de Camerlengo in bewaring genomen zodat deze later onder toezicht oog van de aanwezige kardinalen bij één van de eerste algemene vergaderingen vernietigd wordt (Universi 13 G). Dit gebeurt om misbruik van het

pauselijk zegel te voorkomen en het einde van het regeren van deze paus aan te geven. De camerlengo sluit en verzegelt de privé-appartementen van de Paus, (Universi 17 & 31) omdat in een rumoerig verleden plundering van de pauselijke vertrekken door staf, kardinalen of anderen nogal eens voorkwam. Als de paus een testament heeft opgemaakt, krijgt de executeur testamentair de verantwoordelijkheid voor zijn privé-eigendommen en brieven. Deze persoon is alleen verantwoording verschuldigd aan de volgende paus (Universi 32).

WERELDKUNDIG MAKEN

Na de officiële doodverklaring moet het overlijden van de paus wereldkundig gemaakt worden. De Camerlengo informeert de vicaris van het bisdom Rome (Kardinaal Camillo Ruini) over de dood van de paus, waarop deze het overlijden van de paus publiek bekend maakt. Tegelijkertijd deelt de prefect van de pauselijke huishouding het overlijden mee aan de deken van het college van kardinalen (Kardinaal Joseph Ratzinger) Via deze lijn worden alle kardinalen gesommeerd naar Rome af te reizen. Aangezien de paus ook een functie als staatshoofd heeft, krijgen de apostolisch nuntii, de ambassadeurs van de heilige stoel, de opdracht om de regeringen te informeren op voor een staatshoofd gebruikelijke manier over het overlijden van de paus (Universi 17&19).

TIJDELIJKE BEWINDVOERING

De *sedisvacatio*, het vacant zijn van de Heilige Stoel, is de periode tussen de dood van de paus en de keuze van een nieuwe paus. Gedurende deze periode is de pauselijke zetel feitelijk onbezet, en voeren de in het College van Kardinalen verzamelde pauskiezers gezamenlijk het bewind over de kerk. Alle kardinalen en aartsbisschoppen met de verantwoordelijkheid voor departementen van de Romeinse curie, het bestuur van de kerk, zijn met de dood van de paus van hun functie ontheven. De dagelijkse gang van zaken gaat voort onder leiding van hun secretariaten. Drie belangrijke ambtspersonen behouden hun ambtsfunctie, de kardinaal vicaris van het bisdom Rome (Kardinaal Camillo Ruini), de penetentiarius (aartsbisschop J. Francis Stafford) en de Camerlengo (Kardinaal Martinez Somalo). Eveneens blijven aan de kardinaal van de St Pietersbasiliek en de vicaris-generaal van Vaticaanstad. Elke belangrijke beslissing wordt uitgesteld tot een nieuwe paus is gekozen (Universi deel 1).

De camerlengo is de meest belangrijke vertegenwoordiger gedurende het interregnum. Hij is verantwoordelijk voor bezittingen en financiën van de Heilige Stoel en de dagelijkse gang van zaken in de kerk, met de hulp van drie assistent kardinalen, die gekozen worden 'door loting' uit alle kardinalen jonger dan 80 jaar, welke na drie dagen weer vervangen worden. Deze vormen samen de bijzondere congregatie, de bijzondere vergadering. Hij rapporteert aan het college van

kardinalen in de algemene vergadering, welke de kerk bestuurt tot een nieuwe paus is gekozen. Ook organiseert hij het conclaaf ter verkiezing. Tijdens het vacant zijn van de pauselijke zetel dragen de kardinalen tijdens de algemene en de bijzondere vergadering een zwarte met rood afgebiesde toog en rode sjerp, alsmede het kalotje, het borstkruis en de bisschopsring (vanaf 1962 moeten kandidaat-kardinalen die nog geen bisschop zijn eerst de bisschopswijding ontvangen alvorens kardinaal gecreëerd te kunnen worden. Bij die wijding ontvangen ze de bisschopsring als teken van de episcopale⁶⁾ waardigheid.

PRECONCLAAF

De voorbereidende vergaderingen, dit zijn de algemene vergaderingen die voor het begin van de verkiezing gehouden worden, moeten dagelijks plaatsvinden, ook in de dagen waarop de rouwplechtigheden gehouden worden. Deze vinden plaats in het apostolisch paleis in het Vaticaan. Bij de eerste algemene vergadering moeten alle aanwezige kardinalen (en ook diegenen die later aankomen) de eed afleggen zich te houden aan de in de verordening vastgestelde voorschriften en het ambtsgeheim te bewaren (Universi 12). Die eed heeft de volgende bewoordingen: "Wij kardinaal-bischoppen, kardinaal-priesters en kardinaal-diakens van de Heilige Roomse Kerk beloven, verplichten ons en zweren dat wij gezamenlijk en ieder voor zich ons naar de letter en gewetensvol aan de normen zullen houden die in de apostolische verordening 'Universi Dominici Gregis' door paus Johannes Paulus II zijn opgenomen en over alles de strikte geheimhouding zullen bewaren wat op de een of andere manier betrekking heeft op de verkiezing van de paus of wat naar zijn aard tijdens het vacant zijn van de apostolische Stoel geheimhouding behoeft". Iedere kardinaal zegt hierna de woorden: 'En ik, kardinaal, beloof het, verplicht me en zweer het'. Terwijl hij zijn hand op de bijbel legt, voegt hij er nog aan toe: 'Zo waarlijk helpe mij God en de heilige evangeliën die ik met mijn hand aanraak'.

NOVEMDIALES

Novemdiales is de speciale novena van rouw, welke de negendaagse periode na de dood van een paus betreft volgens de *Ordo Exsequiarum Romani Pontificis*. De naam novena komt van het Latijnse woord *novem*, hetgeen 'negen' betekent. Een novena in het algemeen is private of publiekelijke devotie om bepaalde gunsten te verkrijgen. Ze zijn verbonden aan speciale gebeurtenissen. De novena's hebben hun oorsprong in het bidden van Maria Magdalena en de apostelen vanaf Hemelvaart tot Pinksteren, gedurende negen dagen. (bijbeltekst Handelingen 1). Blijkbaar was een negendaagse periode van smeekbeden al een Romeinse gewoonte, zodat novenas aansloten op en overgenomen werden van al bestaande gebruiken. In de praktijk

betekent dit dat gedurende negen dagen missen en gebeden worden opgedragen in de kerken. Ook op de dag dat de rouw- en begrafenisplechtigheid van de paus plaatsvindt.

UITVAART EN VOORBEREIDINGEN

De datum voor de begrafenis wordt vastgesteld door het college van kardinalen, maar dient plaats te vinden, behoudens speciale redenen, tussen de vierde en zesde dag na overlijden (Universi 13 B). Voorafgaand aan zijn begrafenis wordt een uitvaartmis gehouden op het Sint Pietersplein, dat ruimte biedt aan 300.000 mensen, of bij slecht weer in de basiliek van Sint Pieter. Tijdens de dienst staat de gesloten kist centraal op de verhoging voor de ingang van Sint Pieter, of in de Sint Pieter zelf. Op de kist ligt een evangelieboek als symbool voor het fundament van het geloof. Naast de kist staat een kandelaar met daarop een paaskaars, symbool van het licht van Pasen, symbool van de Verrijzenis. Na de dienst begeleiden de voorgangers in de liturgie en enkele naaste familieleden het lichaam van de paus verder naar de crypte onder de Sint Pieter. De crypte wordt bereikt via de zogenoemde deur van de dood, een kunstwerk dat door Bernini is ontworpen, links voor in de Basiliek. Johannes Paulus zou de 148^e paus zijn die in deze crypte bijgezet zou worden. De eenvoudige houten kist waarin zijn lichaam rust, wordt geplaatst in een 400 kilogram wegende loden kist. Die wordt geplaatst in een massief eiken kist, voorzien van een bronzen plaquette met de naam, geboorte- en sterfdatum van de paus. Het geheel plaatst men vervolgens in een marmeren sarcofaag.

WAT BRENGT HET OVERLIJDEN VAN DE PAUS TE WEEG?

Dat alle gebeurtenissen rondom een paus zoveel aandacht in de media opleveren, geeft al aan dat de persoon van de paus voor vele gelovigen een sterke emotionele betekenis heeft. Bij het overlijden van Johannes XXIII in 1963 werd wel heel duidelijk dat veel gelovigen een bijna persoonlijke band met de paus ervaren. Voor hen was het alsof hun vader was overleden, zoals velen getuigden. Hij was ook de eerste benaderbare paus, de eerste die meer naar buiten trad en het menselijke benadrukte. Zijn opvolgers hebben grotendeels deze lijn gevolgd. Sinds 1978 is er ook nog veel veranderd op mediagebied, zodat met name de huidige paus bij iedereen bekend is, ook door zijn reislustigheid. Naast de droefheid doet zich ook een onzekerheid voor wat de komende paus voor beleid zal uitvoeren. Zal hij een conservatieve, of juist een progressieve richting inslaan. Dit kan voor gelovigen op veel levensterreinen van grote invloed zijn. Ook voor de functioneel direct betrokkenen bij het pauselijke bewind, de Romeinse curie en de kardinaal-bischoppen. Hiervoor geldt dan ook nog dat zich onzekerheid kan voordoen over hun toekomstige positie.

CONCLAAF

Het conclaaf mag niet starten voordat er 15 dagen zijn verstreken en mag op zijn laatst beginnen als er 20 dagen zijn verstreken (Universi richtlijn 37). In de vroege middeleeuwen duurden de pausverkiezingen soms zeer lang. Voorafgaand aan het bewind van Gregorius X (1272-1276) leidde dit ertoe dat de kardinalen de macht naar zich toetrokken. Daarom heeft Gregorius het verplichte conclaaf ingevoerd (een eerste spontaan conclaaf was in 1216 afgedwongen door de bewoners van Perugia, die de kardinalen domweg opgesloten hadden totdat ze een paus gekozen hadden). *Cum clave* betekent letterlijk 'met sleutel'. In het Nederlands kunnen we *cum clave* vertalen met 'achter gesloten deuren'. Sinds 1878 vindt het conclaaf plaats in de Sixtijnse kapel. Op de verkiezingen gaan we verder niet in, omdat dit buiten de kaders van onze beschrijving van het ritueel rond het overlijden van de paus gaat.

NAWOORD

Toen we voor dit onderwerp kozen, hadden we niet kunnen vermoeden, dat het onderwerp ons zo na aan het hart zou komen te liggen. Mede door de recentelijke ontwikkelingen rond de paus. Wel ontmoetten we problemen, die we niet voorzien hadden. Veel bronnen zijn in het Latijn opgesteld en velen daarvan zijn niet vertaald in het Engels of in andere talen. Ons gebrek aan Latijn deed zich gelden en is een punt van overweging geworden voor de toekomst van onze studie. Wij danken daarom ook de heer P. Kohnen, afdeling Pers & Communicatie van Rooms-katholiek kerkgenootschap in Nederland en de heer E. v.d.Berg, webmaster van Sint Isidorusweb te Den Haag in hun onontbeerlijke ondersteuning.

Jacqueline Schippers en Eline Huijben

¹⁾ Op 16 oktober 1978 werd Kardinaal Karol Wojtyła, geboren in Wadowice, Polen, tot paus gekozen. Hij nam de naam Johannes Paulus II aan, in opvolging van zijn voorganger die maar 33 dagen aan het bewind was. Deze was de eerste paus die een dubbele naam koos. Karol Wojtyła is de eerste niet-Italiaanse paus sinds Hadrianus VI (1522-1523).

²⁾ De eerste vermelding van de "ring van de visserman" gedragen door een paus is in een brief van Clement IV, geschreven in 1265. Vanaf de 15^e eeuw wordt deze ring gebruikt om de pauselijke officiële brieven mee te bekrachtigen. De 'vissersring' wordt door de Camerlengo aan de vinger van een nieuw gekozen paus geschoven.

³⁾ De apostolische kamer is een bureau van de Romeinse Curie (het bestuurslichaam van de RK kerk), dat de financiële administratie van de pauselijke domeinen beheert in de periode tussen het overlijden van de ene, en de keuze van een nieuwe paus. Wanneer de pauselijke zetel niet vacant is, heeft deze kamer vrijwel geen functie. Momenteel is de Nederlandse Karel Kasteel voorzitter van deze kamer.

⁴⁾ Bij navraag werd dit door de persvoorlichter van de RK kerk in Nederland als waarschijnlijk geacht.

⁵⁾ De zwijgplicht die opgelegd is wordt niet altijd zorgvuldig bewaard. Dit kan tot verwarring, onrust en tot speculaties leiden. Bij het overlijden van de paus Johannes Paulus I besloot de Camerlengo met een officiële verklaring naar buiten te komen die bezijden de waarheid was. De Paus was dood gevonden door Vincenza, een non in dienst van de pauselijke huishouding. In de officiële verklaring werd vermeld dat een mannelijk lid van de pauselijke huishouding Magee, de paus dood had aangetroffen in bed. De paus was gestorven terwijl hij aan het lezen was, in de officiële verklaring wordt vermeld dat hij 'De Imitatio Christi' in zijn handen had bij het overlijden. Ook hiervan had men het vermoeden dat het bezijden de waarheid was. Magee heeft later verklaard dat hij niet degene was die de paus had gevonden. Mede door deze gebeurtenissen is er over het overlijden van Johannes Paulus I veel geschreven over complottheorieën, met name dat er sprake zou zijn geweest van vergiftiging. Dit ondanks het feit dat Johannes Paulus I voor zijn overlijden tekenen van een zwakke gezondheid vertoonde.

⁶⁾ Episcopaat betekent of de bisschoppelijke waardigheid, of de gezamenlijke bisschoppen, of een bisdom.

GEBRUIKTE LITERATUUR& BRONNEN.

| 'Universi Dominici Gregis', Johannes Paulus II (www.vatican.va)
Romano Pontifici Eligendo, Paulus VI (www.ewtn.com/library/papaldoc)
'Pontifex', Gordon Thomas & Max Morgan Witts,
'De paus, de kardinalen en het conclaaf': Christa Kramer von Reisswitz
'Stadhouders van Christus', P. de Rosa
www.katholiek nederland.nl
www.kuleuven.ac.be
www.bijbelarchief.nl
www.popechart.com
www.kuleuven.ac.be
www.newadvent.org
www.premontre.org
www.nieuwsbronnen.com
www.parool.nl
www.catholicencyclopedia.com
(Alle sites zijn bezocht voor 28-02-2005)